

Degraded and restituted towns in Poland
Origins, development, problems

Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce
Geneza, rozwój, problemy

Editors / Pod redakcją

Robert Krzysztofik Mirek Dymitrow

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
SCHOOL OF BUSINESS, ECONOMICS AND LAW

Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems
Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy

Editors / Pod redakcją

Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow

Reviewer / Recenzent

Prof. dr hab. Barbara Lubicz-Miszewska

Translations / Tłumaczenia

Mirek Dymitrow

Cover design / Projekt graficzny okładki

Robert Krzysztofik

Recommended citation format / Zalecane cytowanie

Krzysztofik, R., & Dymitrow, M. (Eds.) (2015). Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.

Funding / Finansowanie

The Geographical Association in Gothenburg (est. 1908)

Geografiska Föreningen i Göteborg (etab. 1908)

© Copyright 2015 by University of Gothenburg

ISBN 91-86472-76-3

ISSN 0347-8521

University of Gothenburg

School of Business, Economics and Law

Department of Economy and Society – Human Geography

Viktoriagatan 13, 405 30 Gothenburg, Sweden

Print and binding / Druk i oprawa

SOWA Publishing Ltd.

ul. Hrubieszowska 6a, 01-209 Warsaw, Poland

Degraded and restituted towns in Poland

Origins, development, problems

Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce

Geneza, rozwój, problemy

Krzysztofik, R., & Dymitrow, M. (Eds.) (2015). Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneva, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.

Abstract

One of the less known problems in settlement geography is the issue of so-called degraded and restituted towns. This lack of reconnaissance, however, is perhaps less the result of the towns' scarcity than their specificity of being 'awarded' or 'deprived of' an urban label by means of strictly socio-political actions. Degraded and restituted towns, hence, are spatial units made 'rural' or 'urban' instantaneously, irrespective of their de facto state along what is widely considered a gradual path of (de)urbanization. Instead, they become compartmentalized into two constructed spatial categories that have survived the onslaught of material transformations and philosophical repositioning.

While 'rural' and 'urban' are conceptual binaries that certainly need to be treated with caution, their cultural salience may cause tangible consequences within national administrative systems that abide by a formalized rural-urban distinction. This issue becomes particularly important for settlements that clearly transcend any imagined rural-urban divide, i.e. those, whose material and immaterial characteristics seem counterfactual to their assigned category. It is also crucial in formal practices designed to avert such counterfactualities, but whose randomness of approach more creates confusion than helps straighten out a historical concoction. Both processes, nonetheless, lend 'urbanity' and 'rurality' a resonance of objectivity that justifies their use as guides for a host of developmental endeavors, despite subverting a much more intricate reality. Degraded and restituted towns are direct derivatives of this.

Drawing on the above-mentioned irreconcilabilities, the aim of this book is to present and scrutinize degraded and restituted towns through the example of Poland, where these towns occupy a special niche. For one, Poland, due to its chequered and variegated history, is home to a conspicuously large number of degraded (828) and restituted (240) towns; for another, Poland's relentlessness of formalizing 'urbanity' as a category of statistical, political and cultural guidance has a direct bearing on the lives of the towns' residents.

Realizing the intricacy of degraded and restituted towns in the face of commonplace rural-urban ideations, the editors and the 17 contributing Authors of this book have made an effort to capture the towns' complexity with special foci on their shrouded origins, developmental specificities and incurred problems. Owing to the involvement of researchers from different scientific disciplines and subdisciplines, the undertaken project has helped elucidate the problem from multiple perspectives: spatial, social, demographic, economic, environmental, historical, architectural, cultural, legal and philosophical. Allocated into 17 chapters, not only have the presented interpretations allowed for a first interdisciplinary synthesis on the topic, but they also helped outline some prospective directions for future research. Moreover, collecting materials of such diversity into an amalgamated whole has helped identify specific discourses that enwrap the concept of "urbanity" when seen through its oscillations within formal contexts, and to which degraded and restituted towns serve as expendable game pieces.

By combining knowledge arrived at through epistemologically different approaches, the incremental contribution of this book as a whole could be summarized in two attainments:

- a) extending theoretical frameworks used to study degraded and restituted towns in terms of definition, conceptualization and assessment of predispositions for future development on account of their spatial, legal, socio-economic and historical characteristics;
- b) initiating an anticipated discussion on a number of important and current topics related to the practices of degradation and restitution that have not received adequate attention, e.g., the urbanity-vs.-rurality paradox, the changeability of human settlement forms vs. the consequences of rigid spatial categorizations; the role of various actors in shaping the socio-economic reality under the guise of an ossified binary; or identifying spatio-conceptual conflicts as future challenges for local, regional and national policy.

Keywords: degraded towns, restituted towns, urbanity, rurality, formalization, Poland.

Krzysztofik, R., & Dymitrow, M. (Eds.) (2015). Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneva, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.

Abstrakt

Jednym z oryginalnych problemów badawczych osadnictwa jest zagadnienie miast zdegradowanych i restytuowanych. Oryginalność nie wynika jednak w tym przypadku z jego unikatowości, lecz z interpretacji rzeczywistości według kryterium formalnoprawnego. Miasta zdegradowane i restytuowane to bowiem te ośrodki, które w określonym czasie straciły lub odzyskały swój miejski status. Innymi słowy przestały być lub ponownie zaczęły być zaliczane do tej grupy miejscowości, dla której wg nomenklatury prawno-administracyjnej przyjęto termin – „miasto”.

Przyjęcie tylko takiego kryterium w naturalny sposób powoduje rozdźwięk tam, gdzie decyzje o degradacji lub restytucji statusu miejskiego były lub są ustanawiane na wyrost względem kryteriów ekonomicznego, demograficznego czy przestrzennego. Z innego punktu widzenia złożoność koncepcji „miasto” i „wieś” została tu dodatkowo skomplikowana nierzadką arbitralnością decyzji urzędniczych, co miało nie tylko znaczenie formalne, ale w sposób oczywisty wpływało i wpływać może na realne możliwości rozwoju miast zdegradowanych i restytuowanych.

Celem prezentowanej książki jest przybliżenie zagadnienia miast zdegradowanych i restytuowanych na obszarze Polski, gdzie problem ten ma wymiar szczególny. Po pierwsze, miast takich jest relatywnie dużo (odpowiednio 828 i 240). Po drugie, Polska jest jednym z nielicznych krajów europejskich, gdzie kryterium formalnoprawne ma tak wielkie znaczenie. Autorzy książki starali się naświetlić ten problem, nawiązując do takich ogólnych kwestii jak geneza miast zdegradowanych i restytuowanych, specyfika ich rozwoju i przemian oraz problemy przed jakimi stoją. Wymienione kwestie dzięki zaangażowaniu badaczy reprezentujących różne subdyscypliny naukowe zaprezentowano wielowątkowo. W 17 częściach książki omówiono tytułowe zagadnienia zarówno od strony przestrzennej, jak i społecznej, demograficznej, ekonomicznej, przyrodniczej, historycznej, architektonicznej, kulturowej, prawnej czy semantycznej. Taki sposób interpretacji pozwolił nie tylko na dokonanie częściowej syntezy tego zagadnienia. Stanowił również ważny atrybut w określeniu wyzwań przed jakimi stoją badacze zajmujący się tą tematyką. Ważnym zadaniem książki była również analiza dyskursu okalającego pojęcia „miasto” i „miejskość” w kontekście ich formalnoprawnych uwarunkowań.

Autorzy rozdziałów zaprezentowali nie tylko określony fragment wiedzy i wyjaśnień dotyczących miast zdegradowanych i restytuowanych, ale także poprzez mniej lub bardziej wyeksponowane poglądy, wnieśli pewien wkład w:

- a) rozwinięcie teoretycznych ram pojęcia miasta zdegradowanego i restytuowanego w zakresie ich definiowania, możliwości rozwojowych, czy w końcu różnych typologii i podziałów uwypuklających ich różnorodność pod względem przestrzennym, formalnoprawnym, społeczno-ekonomicznym czy historycznym;
- b) podjęcie oczekiwanej dyskusji na wiele ważnych i aktualnych tematów, takich jak: „miejskość a wiejskość”, zmienność osadnictwa i jej konsekwencje, rola różnych grup interesariuszy w kształtowaniu rzeczywistości społeczno-ekonomicznej i przestrzennej czy konflikt przestrzenny jako wyzwanie dla polityki miejskiej i regionalnej.

Słowa kluczowe: miasta zdegradowane, miasta restytuowane, miejskość, wiejskość, formalnoprawność, Polska.

Contents / Spis treści

Preface	xi
Słowo wstępne	xiii
<i>Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow</i>	
Research on degraded and restituted towns: Overview and state-of-the-art	1
Miasta zdegradowane i restytuowane. Istota problemu i zakres badań	5
<i>Ewa Dawidejt-Drobek, Wiesław Drobek</i>	
Cultural aspects of urban restitution in Poland	37
Kulturowe aspekty restytucji praw miejskich w Polsce	39
<i>Mirek Dymitrow</i>	
The concept of urbanity in light of the municipal reform in interwar Poland	61
Pojęcie miejskości w świetle reformy gminnej w Polsce międzywojennej	65
<i>Barbara Konecka-Szydłowska</i>	
Restituted towns and their socio-economic conditions for development	117
Spółeczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju miast restytuowanych	119
<i>Robert Krzysztofik</i>	
Like Phoenix from the ashes, like David and Goliath... Niwka – a story of decline, rebirth and political confrontations	139
Jak Feniks z popiołów, jak Dawid z Goliatem... Regres, odradzanie się i konfrontacje prawno-administracyjne Niwki	143
<i>Iwona Kantor-Pietraga, Robert Krzysztofik, Tomasz Spórna</i>	
Degraded feudal urban agglomerations in Poland	159
Zdegradowane feudalne aglomeracje miejskie w Polsce	163
<i>Robert Szymytkie, Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow, Iwona Kantor-Pietraga, Jolanta Pełka-Gościński, Tomasz Spórna, René Brauer</i>	
Degraded towns and urban abandonment	185
Miasta zdegradowane a procesy opustoszenia	189
<i>Elżbieta Przesmycka</i>	
Degraded and restituted towns of the Lublin region and their spatio-architectural transformations	209
Przeobrażenia przestrzenne i architektoniczne zdegradowanych i restytuowanych miast Lubelszczyzny	211

<i>Dariusz Sokołowski</i>	
Functional differentiation of degraded and restituted towns to the background of other similarly sized towns and villages in Eastern Poland	249
Zróźnicowanie funkcjonalne miast zdegradowanych i restytuowanych na tle miast i wsi podobnej wielkości w Polsce Wschodniej	251
<i>Weronika Dragan, Marta Chmielewska</i>	
Restituted towns in the face of 21 st -century demographic changes	271
Miasta restytuowane w obliczu przemian demograficznych w XXI wieku	273
<i>Robert Szmytkie</i>	
Degraded towns in Poland as potentially new towns	295
Miasta zdegradowane w Polsce jako potencjalne nowe miasta	299
<i>Hanka Zaniewska, Maria Thiel, Norbert Dąbkowski</i>	
Creating a new identity for small restituted towns – some problems	319
Problemy kształtowania nowej tożsamości restytuowanych małych miast	321
<i>Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow, Iwona Kantor-Pietraga, Tomasz Spórna</i>	
The concept of urban hibernation: Scientific note	347
Koncepcja hibernacji miast. Notatka naukowa	351
<i>Mirek Dymitrow</i>	
Deconstructing the discourse of degradation	355
Dyskurs degradacji miast w Polsce: próba dekonstrukcji	361
<i>Tomasz Spórna, Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow</i>	
Degraded and restituted towns in numbers	367
Miasta zdegradowane i restytuowane w liczbach	369
<i>Tomasz Spórna, Robert Krzysztofik, Mirek Dymitrow</i>	
Degraded and restituted towns on maps	423
Miasta zdegradowane i restytuowane na mapach	425
<i>Mirek Dymitrow, Robert Krzysztofik</i>	
Degradation and restitution: Understanding the concept of urbanity through its oscillations within formal contexts	443
Degradacja i restytucja jako pryzmaty pojęcia miejskości w kontekście jego formalnoprawnej zmienności	453
Contributors	462
Autorzy	464

Restituted towns in the face of 21st-century demographic changes

Weronika Dragan, Marta Chmielewska

The problem of demographic transformations is one of the most important research topics of contemporary geography. Today, we witness a host of unfavorable demographic phenomena, such as the problems of aging population and depopulation, both of which can be traced back to transformations in the demographic make-up of individual settlements.

In this article, our aim is to focus on the demographic transformations of restituted towns in post-socialist Poland, by pointing out some general trends and their spatial differentiation in the 21st-century. 50 towns were subject to analytical scrutiny, i.e. all towns in Poland restituted between 1990 and 2003. Quantitative methods were used, both basic relative indicators (population density, natural growth, migration balance) and coefficients (demographic load, demographic age, demographic aging and feminization). For towns restituted between 2003 and 2013, due to incomplete data, J. Webb's typology of demographic development was employed instead.

The majority of analyzed towns (66%) are located in 5 voivodeships: Silesian (24%), Holy Cross (12%), Lublin, Lesser Poland and Masovian (at 10% each). 98% of the researched towns are small (under 20,000 inhabitants), of which nearly 80% have less than 5,000 inhabitants and exhibit mixed rural-urban features. The towns are very diverse in terms of occupied area (between 4 and 68 km²), population density (between 29 and 1461 inhabitants/km²) and the year of restitution.

The results point to two negative trends: depopulation and population aging (accompanied by gender imbalance), although they do not apply to all towns to the same extent.

In terms of changes in population numbers, 68% of restituted towns have experienced decline from 2010 onwards. In addition, the negative demographic situation of these towns was confirmed employing a component analysis of the actual population growth, which revealed that actual population loss was annotated in 76% of the towns between 2003 and 2013, of which 52% succumbed to permanent depopulation. The problem of depopulation affected mostly restituted towns in the agricultural areas of Eastern Poland (Holy Cross and Lublin voivodeships).

In addition, negative trends could be observed in the towns' age and sex structures through so-called *systematic population aging*, which often exhibits an imbalanced gender structure. This phenomenon is associated with new demographic trends that lead up to deformations in the age structure. Moreover, they also show a distinct spatial diversity and varied dynamics.

Positive population changes apply to a relatively small group of restituted towns, usually characterized by a convenient location in terms of transportation and landscape values. The biggest influx of people, however, is typical of towns located within the influence zone of large cities and urban agglomerations. This is related to the reversal of migration trends and the development of suburbanization processes at the expense of de-urbanizing large cities.

In conclusion, our results show that restitution must not imply positive demographic changes. Conversely, intensified demographic regression seems to be a more likely trend.

It manifests itself both in the form of actual population loss and in the lack of balance in the age and sex structures. The most important conditions affecting these adverse trends include: industrial functions; strong urbanization (of both individual units and whole regions); location amidst agricultural areas; and peripheral location within the settlement system.

Population loss often leads to the socio-economic weakening of a small town within the region, with increased demographic load and a necessity to adapt the infrastructure and the market to the needs of the elderly as plausible consequences. In this scenario, new solutions must be sought for in the so-called *silver economy*, which is likely to become a field for strategic actions.

Miasta restytuowane w obliczu przemian demograficznych w XXI wieku

Weronika Dragan, Marta Chmielewska

Wprowadzenie

Problem przemian demograficznych jest jednym z ważniejszych zagadnień badawczych geografii miast. Niekorzystne tendencje dotyczą zarówno potencjału ludnościowego jednostek osadniczych, jak i struktur wieku i płci. Przekształcenia te powodują, iż niejednokrotnie jesteśmy świadkami nasilających się niekorzystnych zjawisk demograficznych, takich jak starzenie się społeczeństw oraz depopulacja niektórych części krajów (Kinsella, Phillips 2005; Haub Gribble 2011; Ponnappalli et al. 2013). Wskazują na to również ogólnopolskie tendencje mające swój początek w połowie lat 90. XX w., od kiedy to następuje spadek liczby mieszkańców większości miast (Szymańska, Grzelak-Kostulska 2005; Kurek 2008; Szymańczak 2012; Kantor-Pietraga 2014) oraz stopniowy wzrost liczby mieszkańców na znacznej części obszarów wiejskich (Bański 2002; Okólski, Fihel 2008). Obserwuje się także postępujący proces starzenia się społeczeństwa (Kwiatek-Sołtys 2006), który przybiera na sile od końca XX w. (Wierchosławski 1999). Zjawiskami tymi objęte są wszystkie klasy wielkościowe miast, w tym miasta małe, a wśród nich restytuowane. Podkreśla to między innymi K. Heffner (2008) pisząc, iż po okresie transformacji gospodarczej dynamika najmniejszych miast cechuje się stagnacją, bądź wręcz regresem demograficznym. Niekorzystne przemiany demograficzne, a zwłaszcza te zachodzące w małych miastach, stanowią poważny problem, gdyż jak podaje A. Jelonek (2012), to właśnie liczba ludności jest jednym z zasadniczych atrybutów osiedli miejskich. Niejednokrotnie stanowi ona podstawę do uznania danej jednostki osadniczej za miasto. Ponadto potencjał ludnościowy świadczyć może również o poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego danego obszaru (Męczyński i in. 2010).

W rozdziale poruszono problematykę przemian demograficznych miast restytuowanych w Polsce po 1990 r., a więc po transformacji ustrojowej. Przy takim doborze kierowano się założeniami, iż każdy system miejski składa się z podsystemów urbanistycznego i społecznego, pozostających we wzajemnych relacjach i posiadających skomplikowaną strukturę ukształtowaną przez ciągi zdarzeń historycznych (Wallis 1972). Ponadto odniesiono się do głównych prawidłowości demograficznych, a zatem rozwoju ludności w konkretnych warunkach gospodarczych i społecznych badanego terytorium. Analizę miast restytuowanych pod kątem przemian demograficznych przeprowadzono dla okresu 2003–2013. W tym przedziale czasu zidentyfikowano łącznie 50 miast restytuowanych.

Celem artykułu jest przedstawienie przemian demograficznych miast restytuowanych wraz ze wskazaniem głównych tendencji w XXI w. oraz ich zróżnicowanie przestrzenne. Dynamika zmian liczby miast następuje pod wpływem oddziaływującej grupy czynników sprawczych, takich jak czynniki: polityczne, historyczne, przyrodnicze, gospodarcze i społeczno-demograficzne. Z punktu widzenia poruszanej problematyki szczególnie ważna jest ostatnia grupa, do której między innymi zaliczyć można: przemiany demograficzne, zasoby pracy i kwalifikacje zawodowe, poziom bezrobocia, przekwalifikowanie i doskonalenie zawodowe, poziom i warunki życia ludności oraz stosunek mieszkańców do zmian społeczno-gospodarczych w mieście (Konecka-Szydłowska 2003). Wskazane czynniki odpowiadają za rozwój miast, ich stagnację, bądź regres. Z kolei zmiany dokonujące się pod ich wpływem rzutują na pozycję ośrodka miejskiego w regionie oraz przekształcenia sieci osadniczej regionu. Zmiany te stanowią bowiem nieodzowny element rozwoju społecznego, który w różnych okresach sprzyjając jednemu ośrodkom działa na niekorzyść innych (Kosiński, Jelonek 1959).

Metody badań

Demografia, jako nauka dostarczająca podstawowych informacji o ludności, pozwala na uchwycenie heterogeniczności dokonującego się podziału, tj. podziału ludności na podzbiory (Xie 2000). W związku z powyższym postępowanie badawcze opierało się o zbiór procedur umożliwiających w sposób ilościowy przedstawić dynamikę przemian demograficznych. Do tego celu wykorzystano szereg wskaźników i współczynników określających potencjał ludnościowy miasta oraz charakteryzujących jego strukturę wieku i płci. Poza podstawowymi względnymi wskaźnikami, takimi jak: gęstość zaludnienia, przyrost naturalny, saldo migracji, zastosowano również szereg współczynników pozwalających na określenie procesu starzenia się mieszkańców miast. Były to:

- wskaźnik obciążenia demograficznego – jako relacja między ekonomicznymi grupami w wieku produkcyjnym a grupami w wieku nieprodukcyjnym (dzieci, osoby starsze);
- współczynnik starości demograficznej – czyli stosunek ludności starej do ogólnej liczby ludności, wraz z odwołaniem do skali zaproponowanej przez E. Rosseta (Runge A., Runge J. 2008);
- wskaźnik starzenia się demograficznego – im jego wartość jest wyższa, tym starzenie się społeczeństwa jest bardziej dynamiczne. Uwzględnia on różnice pomiędzy najstarszą i najmłodszą grupą wiekową ludności w dwóch przekrojach czasowych (Długosz 2006, Kurek 2008);
- współczynnik feminizacji – określa liczbę kobiet przypadającą na 100 mężczyzn. Jak podaje J. Bański (2002) za sytuację problemową uważa się odchylenie od współczynnika wynoszącego 105. W ten sposób współczynnik ten pomocniczo posłużyć może przy próbie określania procesu starzenia się społeczeństwa miast restytuowanych;
- typologia J. Webba jako najbardziej uniwersalna metoda uwzględniająca specyfikę przemian demograficznych (Runge 2007).

Charakterystyka analizowanych miast restytuowanych

Przemiany demograficzne, jakie zachodzą w ośrodkach miejskich, w znacznej mierze zależą od lokalizacji w regionie, zwłaszcza umiejscowienia w sieci osadniczej. Większość badanych miast zlokalizowana jest w pięciu województwach (66%): śląskim (24%), świętokrzyskim (12%), lubelskim, małopolskim i mazowieckim (po 10%) (tab. 1). Na sytuację demograficzną miast restytuowanych wpływa również specyfika układów osadniczych, w którym są zlokalizowane.

Najbardziej zróżnicowany i w zasadzie unikalny w skali Polski układ osadniczy posiada województwo śląskie. Cechuje się ono znacznym zurbanizowaniem, zwłaszcza w części centralnej (konurbacja katowicka) oraz południowo-zachodniej (konurbacja rybnicka). Czynnikiem ten wpływał zarówno na charakter restytucji, gdzie 75% miast odzyskało prawa miejskie na drodze wydzielenia się z innego ośrodka miejskiego (tab. 1), jak i na ich sytuację demograficzną. Paradoksalnie w województwie śląskim położone jest jedyne w badanym zbiorze miasto restytuowane (Bieruń), które stało się po 1999 r. siedzibą władz powiatu ziemskiego.

W przypadku pozostałych województw badane miasta z reguły nie znajdują się w bezpośredniej strefie oddziaływania aglomeracji. Część z nich położona jest niedaleko dużych miast wojewódzkich i mogą posiadać z nimi bezpośrednie związki społeczno-gospodarcze. np. Piaski (koło Lublina), Tykocin (koło Białegostoku) czy Tarczyn (koło Warszawy). Jednakże znaczna część miast restytuowanych położona jest na obszarach użytkowanych rolniczo,

w szczególności w województwach wschodnich. Do tej grupy należą m.in.: Anopol, Frampol, Kleszczele, Narol, Koprzywnica, Osiek.

Badany zbiór miast jest zróżnicowany nie tylko ze względu na ich lokalizację, ale także pod względem wielkościowym. Miasta te należą do grupy małych ośrodków miejskich, dla których przyjęto górną granicę wielkościową 20 tys. mieszkańców. Jedynymi wyjątkami są Rydułtowy, posiadające zarówno w momencie restytucji praw miejskich, jak i w 2013 r. ponad 21 tys. mieszkańców oraz Bieruń, którego liczba ludności przekroczyła granicę 20 tys. (tab. 1). Ponadto dla usprawnienia analizy empirycznej dokonano podziału zbioru miast na 5 podklas wielkościowych (w 2013 r.) (ryc. 1):

- I podklasa w przedziale 1,0–1,9 tys. mieszkańców – należy do niej 12,2% badanych miast z województw: lubelskiego, mazowieckiego, opolskiego, podlaskiego, śląskiego;
- II podklasa w przedziale 2,0–4,9 tys. mieszkańców – znajduje się w niej ponad połowa miast restytuowanych (67,4%), które leżą we wszystkich badanych województwach;
- III podklasa w przedziale 5,0–9,9 tys. mieszkańców – należy tu zaledwie 8,2% miast, głównie z województwa śląskiego (3 miasta), a także łódzkiego (1);
- IV podklasa w przedziale 10,0–19,9 tys. mieszkańców – udział miast w tej grupie wielkościowej wynosi 10,2% i dotyczy on wyłącznie miejscowości w województwie śląskim;
- V podklasa powyżej 20 tys. mieszkańców – tworzy ją jedno miasto (Rydułtowy) również z województwa śląskiego (2%).

Najwięcej, bo prawie 80% analizowanych miast w 2013 r. posiadało poniżej 5 tys. mieszkańców. Jak stwierdza A. Runge (2013, s. 24), są to ośrodki miejskie „które formalnie, tj. według statusu prawnego, są miastami małymi, lecz znajdują się na pograniczu miejskości, stanowiąc często formy miejsko-wiejskie. (...) Być może część takich miejscowości uzyskała status prawny miasta na wyrost”.

Miasta restytuowane wykazują również zróżnicowanie pod względem zajmowanej powierzchni – największym badanym ośrodkiem jest Miasteczko Śląskie (68 km²), najmniejszym zaś Obrzycko (4 km²). Ponadto do większych ośrodków miejskich można zaliczyć Kleszczele i Bieruń (47 i 40 km²), a także Łędziny i Tykocin (ok. 30 km²). Jednakże największy odsetek miast posiada obszar administracyjny do 20 km² (80%), a cecha ta nie wykazuje wyraźnych prawidłowości przestrzennych. Ośrodki te wykazują natomiast silne zróżnicowanie przestrzenne pod względem gęstości zaludnienia, która średnio w badanym zbiorze miast wynosi 389 os./km². Powyżej średniej znalazło się 34% miast, z czego 4 przekroczyły 1000 os./km²: Działoszyn, Radzionków, Radlin i Rydułtowy (tab. 1).

Tab. 1. Miasta restytuowane po 1989 r. – podstawowe informacje

Lp.	Miasto	Województwo**	Restytucja praw	Gęstość zaludnienia [osoby/km ²]		Liczba ludności		
				2003	2013	RP	2003	2013
1	Prusice	dolnośląskie	2000	202	208	2 299	2 206	2 274
2	Piotrków Kujawski	kujawsko-pom.	1998	465	491	4 951	4 435	4 448
3	Skępe	kujawsko-pom.	1997	458	456	3 400	3 461	3 669
4	Annopol	lubelskie	1996	352	345	2 676	2 726	2 664
5	Frampol	lubelskie	1993	312	317	1 607	1 456	1 482
6	Krasnobród	lubelskie	1994	432	446	2 847	3 019	3 117
7	Piaski	lubelskie	1993	319	317	2 720	2 694	2 672
8	Tyszowce	lubelskie	2000	127	117	2 278	2 347	2 171
9	Lubniewice	lubuskie	1994	161	168	1 910	1 944	2 040
10	Torzym	lubuskie	1993	274	285	2 519	2 498	2 597
11	Działoszyn	łódzkie	1994	1 293	1 250	6 712	6 389	6 173
12	Kamieńsk	łódzkie	1993	234	241	2 460	2 811	2 890
13	Alwernia	małopolskie	1993	381	386	3 382	3 382	3 425
14	Ciężkowice	małopolskie	1998	240	249	2 478	2 400	2 483
15	Czchów	małopolskie	2000	155	167	2 220	2 188	2 346
16	Nowy Wiśnicz	małopolskie	1994	536	555	2 558	2 706	2 757
17	Ryglice	małopolskie	2001	111	115	2 850	2 790	2 880
18	Biezuń	mazowieckie	1993	159	158	1 993	1 922	1 911
19	Drobin	mazowieckie	1994	312	210	3 139	3 007	2 992
20	Kosów Lacki	mazowieckie	2000	187	189	2 264	2 159	2 187
21	Myszyniec	mazowieckie	1993	279	295	2 691	2 999	3 170
22	Tarczyn	mazowieckie	2003	734	789	3 845	3 845	4 127
23	Korfantów	opolskie	1993	190	185	1 852	1 939	1 893
24	Narol	podkarpackie	1996	173	170	2 054	2 145	2 110
25	Kleszczele	podlaskie	1993	32	29	1 716	1 498	1 345
26	Suchowola	podlaskie	1997	88	88	2 477	2 280	2 274
27	Tykocin	podlaskie	1993	66	70	2 089	1 908	2 014
28	Bieruń*	śląskie	1991	492	486	21 200	19 841	19 696
29	Imielin*	śląskie	1994	280	308	7 553	7 858	8 621
30	Krzanowice	śląskie	2001	702	713	2 740	2 240	2 195
31	Lędziny*	śląskie	1991	514	529	16 200	15 948	16 737
32	Miasteczko Śl.*	śląskie	1994	108	110	7 552	7 407	7 463
33	Pilica	śląskie	1993	236	237	2 144	1 941	1 948
34	Pszów*	śląskie	1994	690	697	14 846	14 094	14 252
35	Radlin*	śląskie	1997	1 411	1 435	18 460	17 674	17 984
36	Radzionków*	śląskie	1998	1 322	1 290	18 280	17 390	17 025
37	Rydułtowy*	śląskie	1992	1 462	1 461	23 900	21 926	21 847
38	Sośnicowice	śląskie	1996	153	159	1 949	1 785	1 853
39	Wojkowice*	śląskie	1992	748	712	10 270	9 546	9 107
40	Bodzentyn	świętokrzyskie	1994	263	263	3 045	2 274	2 274
41	Koprzywnica	świętokrzyskie	2001	143	144	2 344	2 565	2 575
42	Kunów	świętokrzyskie	1990	430	427	2 950	3 134	3 098

Lp.	Miasto	Województwo**	Restytucja praw	Gęstość zaludnienia [osoby/km ²]		Liczba ludności		
				2003	2013	RP	2003	2013
43	Małogoszcz	świętokrzyskie	1996	410	406	4 240	3 937	3 929
44	Osiek	świętokrzyskie	1994	110	115	2 066	1 911	2 004
45	Wąchock	świętokrzyskie	1993	177	179	3 038	2 829	2 865
46	Miłakowo	warmińsko-maz.	1998	309	303	2 855	2 678	2 653
47	Miłomłyn	warmińsko-maz.	1998	183	196	2 306	2 267	2 431
48	Pasym	warmińsko-maz.	1997	167	167	2 549	2 538	2 536
49	Nekla	wielkopolskie	2000	159	183	3 151	3 154	3 621
50	Obrzycko	wielkopolskie	1990	579	637	2 224	2 153	2 384

Oznaczenia:

* – miasta wydzielone z większych ośrodków miejskich;

** – jednostki osadnicze uszeregowane według województw;

RP – liczba ludności w momencie restytucji praw miejskich;

liczba porządkowa w tabeli odpowiada sygnaturom numerycznym na mapach.

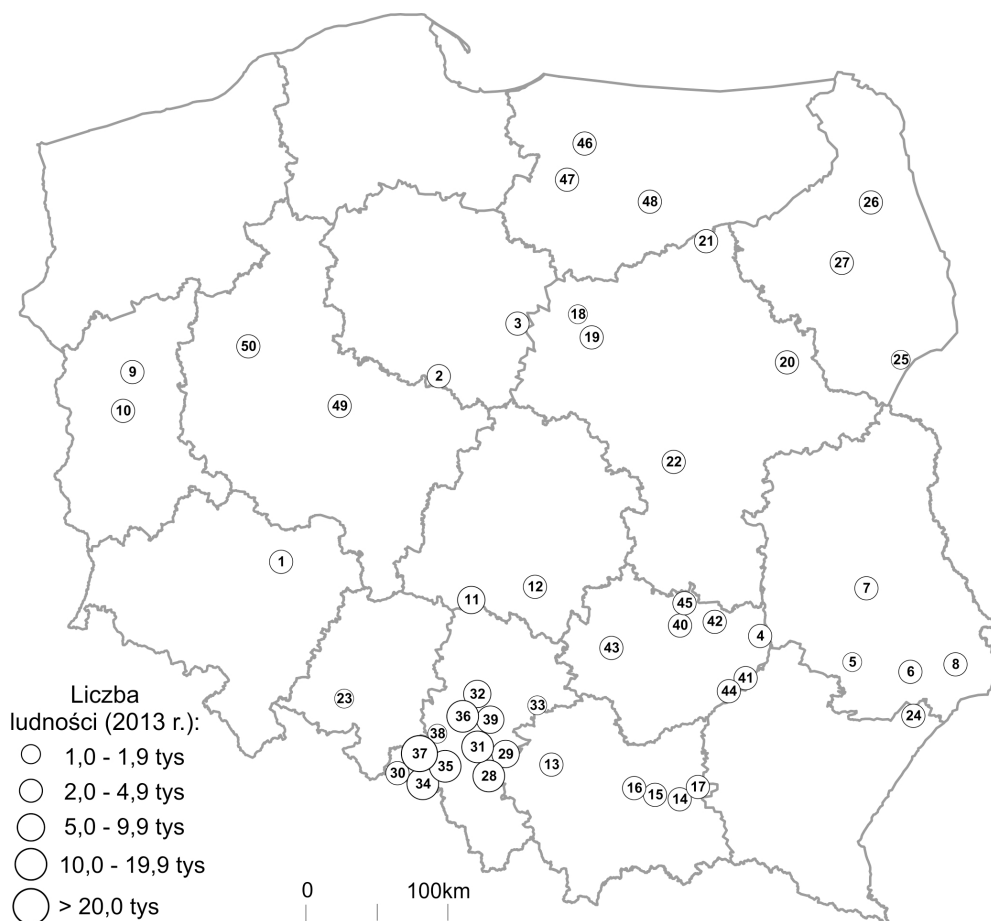
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Odnosząc gęstość zaludnienia w badanych ośrodkach do województw, najbardziej zaludnione miasta restytuowane zlokalizowane są w województwach śląskim i łódzkim, a także w kujawsko-pomorskim i wielkopolskim. Najniższy wskaźnik posiadają miejscowości województwa podlaskiego – od 29 os./km² (Kleszczewo) do 88 os./km² (Suchowola). Słabą gęstością zaludnienia cechują się także miasta województwa warmińsko-mazurskiego (Pasym, Miłomłyn) oraz lubuskiego (Torzym, Lubniewice).

Rezultaty badawcze

Analizując sytuację demograficzną polskich miast restytuowanych w pierwszej kolejności zwrócono uwagę na zmiany liczby ich ludności. Zestawiono dane dla poszczególnych lat z przedziału 2003–2013 i zauważono ogólny trend wzrostu liczby mieszkańców w 62% miast oraz trend spadku liczby mieszkańców w 36% miast. Jedno miasto (co stanowi 2% ogółu) – Bodzentyn wykazywało w analizowany okresie niezmienną liczbę mieszkańców. Wśród miast, które zyskują mieszkańców znalazły się wszystkie miasta restytuowane z woj. małopolskiego, woj. kujawsko-pomorskiego i woj. wielkopolskiego. W pozostałych województwach sytuacja jest zróżnicowana.

Oprócz ogólnego określenia tendencji zmian obliczono również procentowy przyrost, bądź ubytek liczby ludności w poszczególnych miastach. Największy procentowy przyrost (14,81%) zanotowano w Nekli, zaś największy ubytek (-7,50%) w Tyszowcach. Wśród pozostałych zdecydowanie (u 46%

Ryc. 1. Podział wielkościowy miast restytuowanych (2013 r.)

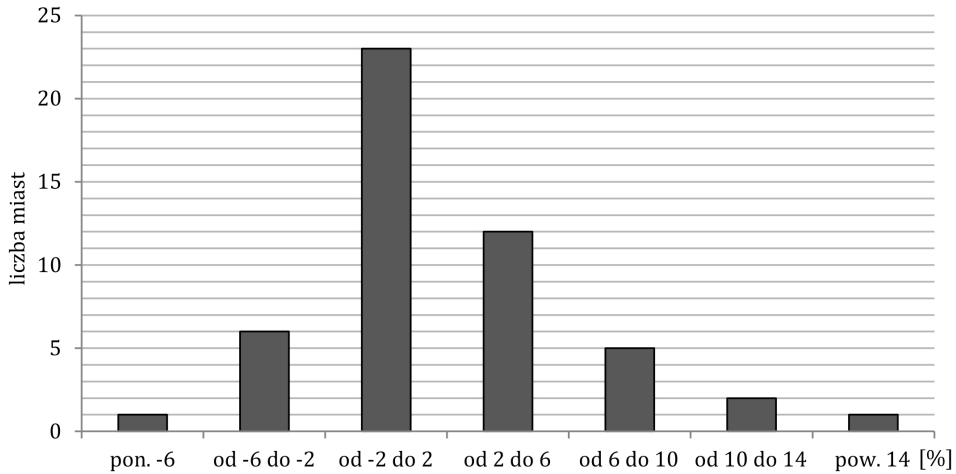
Objaśnienia:

numery od 1 do 50 oznaczają liczbę porządkową miasta w tab. 1.

Źródło: opracowanie własne.

badanych obiektów) dominuje przyrost/ubytek mieszkańców na poziomie $\pm 2\%$ (ryc. 2). Większy ubytek zanotowano w 14% analizowanych ośrodków. Z kolei 20% miast restytuowanych zwiększyło swoją populację o więcej niż 2%.

Porównując liczbę mieszkańców miast restytuowanych w 2013 r. z liczbą mieszkańców jakie miało miejsce w momencie odzyskania przez nie praw miejskich, zauważyć można, że w 74% przypadków zachowana jest tendencja zmian podobna do tej z okresu 2003–2013 r. W 20% przypadków liczba mieszkańców była w momencie restytucji większa niż jest obecnie. Pomimo, iż liczba ta wzrasta od 2003 r., oznacza to, że między ponownym ustanowie-

Ryc. 2. Zmiany liczby ludności miast restytuowanych w latach 2003–2013

Źródło: opracowanie własne.

niem miasta a 2003 r. nastąpił spadek liczby ludności ośrodka. Odwrotnie zaś jest jedynie w 6% przypadków, gdzie liczba ludności pierwotnie była niższa niż jest obecnie, choć w międzyczasie do 2003 r. wzrosła, po czym zaczęła maleć.

Ze zmianą liczby ludności miasta nieodzownie związane są takie wskaźniki, jak ruch naturalny i saldo migracji (tab. 2). W 2003 r. wśród miast restytuowanych przeważały ośrodki miejskie notujące ubytek naturalny ludności (było ich 60%), przy czym ponad 1/4 miała ten ubytek na wysokim poziomie (poniżej -5‰), zaś najniższą wartość ubytku naturalnego osiągnął Tykocin (-10‰). Z kolei przyrost naturalny notowano w 40% miast, w tym względnie wysoki (powyżej 5‰) w 10% miast, a najwyższą wartość przyrostu naturalnego ($9,6\text{‰}$) zanotowano w Pilicy. Analizując rozmieszczenie miast zaliczanych do wyżej wyszczególnionych grup. Zauważyć można jedynie, że wszystkie miasta restytuowane w województwie małopolskim notowały wtedy przyrost naturalny, zaś wszystkie tego typu ośrodki w województwie mazowieckim – ubytek naturalny. W 2013 r. udział procentowy miast z ubytkiem naturalnym (62%) i przyrostem naturalnym (38%) niemalże nie uległ zmianie. Jednak zupełnie inne ośrodki miejskie niż w 2003 r. przyczyniły się do takiej struktury w 2013r. (tab. 2). W 54% ośrodków nastąpiła poprawa sytuacji poprzez wzrost wartości wskaźnika przyrostu naturalnego, przy czym w 16% przypadków było to przejście od ubytku do przyrostu naturalnego. Maksymalną wartość przyrostu naturalnego ($7,9\text{‰}$) zanotowano w Prusicach, gdzie wskaźnik ten w okresie 10 lat wzrósł o $8,3\text{‰}$. Największy ubytek ludności zanotowano z kolei w Korfantowie ($-12,7\text{‰}$), gdzie od 2003 r. analizowany wskaźnik spadł o $6,6\text{‰}$. Warto podkreślić jest, że w porównaniu z rokiem 2003 r., miasta

restytuowane w województwie małopolskim w 2013 r. nadal odnotowywały przyrost naturalny (z wyjątkiem Alwerni – ubytek $-2,6\text{‰}$), ale znacznie niższy niż 10 lat wcześniej. Z kolei w miastach woj. mazowieckiego we wszystkich analizowanych przypadkach nastąpiła poprawa wskaźnika przyrostu naturalnego (z wyjątkiem Bieżunia, gdzie spadł on do $-10,4\text{‰}$), przy czym w dwóch miastach – Myszyńcu i Tarczynie nastąpiło przejście od ubytku (odpowiednio: $-2,6\text{‰}$ i $-6,1\text{‰}$ w 2003r.) do przyrostu naturalnego (odpowiednio: $6,7\text{‰}$ i $4,1\text{‰}$ w 2013 r.).

Analogicznie postąpiono w przypadku danych dotyczących salda migracji. W 2003 r. ponad połowa (56%) miast restytuowanych w Polsce charakteryzowała się dodatnim saldem migracji. Najwyższy wskaźnik zanotowano w Kamieńsku ($13,8\text{‰}$), a najniższy w Bieżuniu (-13‰). Z kolei w 2013 r. już tylko 26% miast posiadało saldo dodanie, przy czym najwyższy wskaźnik ($10,5\text{‰}$) zanotowano w Imielinie, zaś najniższy w Działoszynie ($-17,2\text{‰}$). Aż 64% badanych obiektów w latach 2003–2013 odnotowało spadek salda migracji, wśród nich wszystkie miasta restytuowane w województwach: dolnośląskim, łódzkim, małopolskim, opolskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim. W wielu przypadkach były to spadki o znaczną wartość; największe stwierdzono w: Nowym Wiśniczu (o $18,9\text{‰}$), Tyszowcach (o $16,7\text{‰}$) i Kunowie (o $13,5\text{‰}$). Z drugiej strony były też miasta, które w analizowanych latach odnotowały znaczny wzrost salda migracji, były to: Biezuń (o $11,4\text{‰}$), Obrzycko (o $8,6\text{‰}$) i Sośnicowice (o $6,3\text{‰}$).

Ruch naturalny i saldo migracji stanowią składowe ruchy rzeczywistego ludności. Aby zbadać wskaźnik demograficzny posłużono się wykresem J. Webba, a wyniki zestawiono w tabeli 2. W efekcie miasta restytuowane zostały podzielone na grupy zgodnie z typami od A do H, uwzględniając typy pośrednie, osobno dla 2003 r. (ryc. 3) i 2013 r. (ryc. 3). W 2003 r. najwięcej miast reprezentowało cztery grupy (w każdej po 16% miast): D (z przewagą przyrostu migracyjnego nad ubytkiem naturalnym), E (z przewagą ubytku naturalnego nad przyrostem migracyjnym), F (z przewagą ubytku naturalnego nad ubytkiem migracyjnym) i H (z przewagą ubytku migracyjnego nad przyrostem naturalnym). Pozostałe miasta znalazły się w typach B i G (po 10%), C (8%) i po 2% w pośrednich A/B, B/C, E/F i G/H.

W 2013 r. sytuacja znacznie się zmieniła, przeważająca liczba miast reprezentowała typy G (30%) i H (24%), a zatem były to miasta z przewagą ubytku migracyjnego nad odpowiednio ubytkiem (G) i przyrostem (H) naturalnym. Inne ośrodki znalazły się w pozostałych typach: 12% – F, 10% – D, 8% – B, po 6% – A i E, oraz po 2% w pośrednich E/F i F/G. Porównując sytuację w 2003 r. i 2013 r. zauważyć można, że 20% miast nadal znajduje się w tym samym typie, zaś w pozostałych rozkład wpływu poszczególnych składowych warunkujących ruch rzeczywisty ludności uległ zmianie.

Tab. 2. Wskaźniki demograficzne miast restytuowanych (1)

Lp.	Miasto	Typ J. Webba		Ruch naturalny [%o]		Saldo migracji [%o]	
		2003	2013	2003	2013	2003	2013
1	Prusice	F	H	-1,4	7,9	-0,9	-9,2
2	Piotrków Kujawski	E	D	-5,8	-1,1	1,3	2,9
3	Skępe	C	G	1,4	-0,3	3,4	-3,0
4	Annopol	H	H	3,3	3,8	-7,0	-4,1
5	Frampol	F	G	-6,6	-4,1	-4,1	-9,5
6	Krasnobród	D	D	-8,6	-6,1	11,6	7,4
7	Piaski	F	G	-6,7	-1,9	-3,0	-7,5
8	Tyszowce	D	H	-7,5	0,5	8,9	-7,8
9	Lubniewice	D	B	-0,5	1,0	6,7	0,5
10	Torzym	H	D	0,4	-0,8	-11,1	2,7
11	Działoszyn	H	H	2,3	0,6	-5,9	-17,2
12	Kamieński	D	H	-4,7	1,0	13,8	-1,4
13	Alwernia	A-C	G	5,4	-2,6	0,0	-6,1
14	Ciężkowice	C	H	3,7	1,6	3,8	-4,9
15	Czchów	C	H	6,0	1,3	7,4	-1,7
16	Nowy Wiśnicz	C	H	5,1	0,7	11,7	-6,2
17	Ryglice	B	H	5,4	1,0	1,4	-2,1
18	Biezuń	G	F	-9,3	-10,4	-13,0	-2,6
19	Drobin	G	F	-5,2	-3,0	-6,9	-2,0
20	Kosów Lacki	G	F	-1,8	-1,4	-4,6	-0,5
21	Myszyniec	E	B	-2,6	6,7	0,3	2,9
22	Tarczyn	F	A	-6,5	4,1	-6,2	-1,5
23	Korfantów	E	F	-6,1	-12,7	3,6	-7,9
24	Narol	B	A	2,8	1,4	0,9	-1,0
25	Kleszczele	H	G	2,6	-4,4	-4,0	-8,2
26	Suchowola	D	G	-2,2	-1,3	2,6	-4,4
27	Tykocin	E	D	-10,0	-2,0	3,1	8,9
28	Bieruń	H	H	4,6	4,3	-7,3	-6,2
29	Imielin	D	D	-1,0	-0,5	11,4	10,5
30	Krzanowice	F	E-F	-6,7	-5,4	-6,2	0,0
31	Lędziny	B	A	1,0	4,3	0,4	-3,0
32	Miasteczko Śląskie	H	H	1,1	1,1	-4,7	-4,0
33	Pilica	B	F-G	9,6	-4,1	1,0	-4,1
34	Pszów	F	G	-1,8	-1,0	-1,5	-1,8
35	Radlin	H	G	0,1	-1,2	-2,3	-3,1
36	Radzionków	F	G	-1,7	-1,3	-0,4	-5,8
37	Rydułtowy	G-H	G	0,0	-1,5	-4,4	-5,6
38	Sośnicowice	G	G	-2,8	-2,2	-11,7	-5,4
39	Wojkowice	F	F	-5,2	-7,0	2,6	-1,5
40	Bodzentyn	E	F	-2,2	-9,3	-1,3	-2,2
41	Koprzywnica	E	E	-4,7	-3,1	4,6	1,5
42	Kunów	D	G	-1,3	-7,1	2,9	-10,6
43	Małogoszcz	H	G	3,0	-1,0	-10,1	-7,8

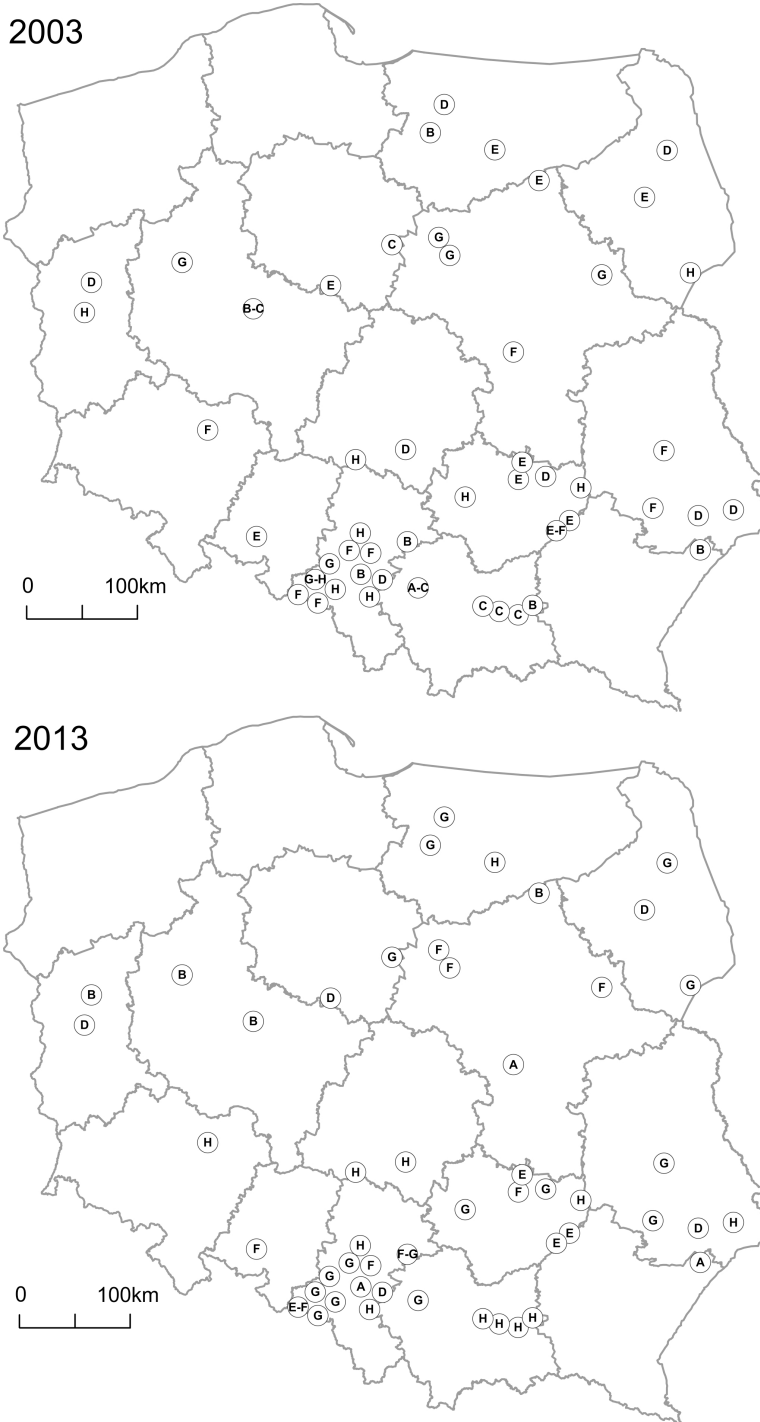
Lp.	Miasto	Typ J. Webba		Ruch naturalny [‰]		Saldo migracji [‰]	
		2003	2013	2003	2013	2003	2013
44	Osiek	E-F	E	-4,1	-2,5	0,0	1,5
45	Wąchock	E	E	-5,3	-8,0	4,6	1,4
46	Miłakowo	D	G	-1,8	-0,8	3,0	-3,8
47	Miłomłyn	B	G	4,4	-1,7	3,1	-2,1
48	Pasym	E	H	-3,6	2,0	2,0	-3,1
49	Nekla	B-C	B	3,5	2,5	3,5	1,1
50	Obrzycko	G	B	-4,1	3,4	-6,9	1,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS.

Ponadto stwierdza się, że przejście z jednego typu do typu sąsiedniego nie zaznacza się tak silnie, jak przejścia do typu o diametralnie inne sytuacji demograficznej. Widoczne są zarówno pojedyncze sytuacje jak w miastach: Skępe z C do G, Tyszowce z D do H, Pilica z B do F/G, ale i ogólne tendencje jak w woj. małopolskim (ryc. 3). W tym przypadku wszystkie miasta restytuowane w okresie 10 lat znacząco zmieniły swoją sytuację demograficzną przechodząc z typu C (B – Ryglice) do H, czy jak w przypadku Alwerni z A/B do G (tab. 2; ryc. 3). Miasta te cechowały się przyrostem rzeczywistym, a stały się miastami z ubytkiem rzeczywistym. Tylko w nielicznych ośrodkach notuje się pozytywne trendy jak w przypadku Łędzin – przejście z B do A, czy w Obrzycku – przejście z G do B.

W dalszej kolejności zbadano strukturę płci i wieku pod kątem określenia procesu starzenia się mieszkańców miast restytuowanych. Do analizy wybrano współczynnik obciążenia demograficznego, współczynnik starości demograficznej, wskaźnik starzenia się demograficznego i współczynnik feminizacji.

Biorąc pod uwagę relację liczby osób w wieku nieprodukcyjnym (tj. przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym) do liczby osób w wieku produkcyjnym, obliczono współczynnik obciążenia demograficznego. W 2003 r. wyniósł on średnio 62,57% i przyjmował wartości z zakresu między 45,3% dla Małogoszczy, a 88,7% dla Tyszowiec. W 2013 r. współczynnik ten zasadniczo uległ obniżeniu, średnio wynosząc 55,39%, oraz zmniejszyło się jego zróżnicowanie: wahał się już tylko między 47,0% w Bieruniu, a 64,2% w Piaskach. Generalnie spadek wartości tego wskaźnika w 2013 r. w stosunku do 2003 r. zanotowało 84% miast, rząd wielkości tego spadku jest jednak mocno zróżnicowany: od obniżenia o 0,4% (Nekla) do obniżenia o 31,5% (Tyszowce). Z kolei w 16% przypadków miast współczynnik obciążenia demograficznego wzrósł, a zmiana ta wahała się między wzrostem o 0,4% (Pasym) a wzrostem o 8,5% (Małogoszcz) (tab. 3).

Ryc. 3. Miasta restytuowane według typów J. Webba w 2003 r. i 2013 r.
Źródło: opracowanie własne.

Tab. 3. Wskaźniki demograficzne miast restytuowanych (2)

Lp.	Miasto	Obciążenie demograficzne [%]		Wsp. starości demograficznej [%]		Wsp. feminizacji		W _{SD} 2003-2013
		2003	2013	2003	2013	2003	2013	
1	Prusice	51,6	49,2	12,56	16,67	101	102	9,85
2	Piotrków Kujaw.	60,5	51,2	14,09	19,76	109	106	14,67
3	Skępe	64,0	55,1	16,12	20,20	110	108	4,24
4	Annopol	56,0	48,9	11,92	15,84	100	102	5,04
5	Frapol	68,1	56,8	18,34	23,75	101	102	5,37
6	Krasnobród	72,2	57,6	18,81	20,53	104	105	3,80
7	Piaski	59,0	64,2	18,41	24,06	118	113	14,91
8	Tyszowce	88,7	57,2	21,13	19,48	106	102	16,25
9	Lubniewice	51,8	51,3	14,66	22,65	106	105	9,65
10	Torzyn	56,1	51,7	13,09	18,17	108	110	6,63
11	Działoszyn	58,2	54,1	14,29	20,98	101	103	25,47
12	Kamieńsk	65,0	52,3	14,69	18,48	104	102	4,91
13	Alwernia	49,4	48,3	13,28	18,89	102	104	24,74
14	Ciężkowice	66,8	58,0	17,21	20,30	107	107	4,42
15	Czchów	70,4	62,0	16,73	19,57	104	101	9,60
16	Nowy Wiśnicz	67,1	60,1	13,86	18,61	106	107	8,44
17	Ryglice	74,2	64,1	17,89	19,76	102	101	4,00
18	Biezuń	70,7	53,2	17,85	20,15	111	107	6,12
19	Drobin	59,4	55,5	14,53	17,51	109	107	3,05
20	Kosów Lacki	77,8	56,4	18,53	20,21	104	102	10,51
21	Myszyniec	68,0	47,2	13,80	15,02	102	103	11,40
22	Tarczyn	57,2	61,9	16,33	21,52	112	115	4,35
23	Korfantów	56,8	51,7	16,09	23,45	111	111	1,73
24	Narol	65,5	50,8	15,48	17,39	99	98	3,24
25	Kleszczele	80,3	64,0	24,23	28,62	106	105	10,72
26	Suchowola	74,2	59,1	20,83	22,87	102	107	7,10
27	Tykocin	69,9	56,6	18,82	20,90	107	113	8,21
28	Bieruń	51,9	47,0	12,13	16,60	101	102	7,98
29	Imielin	62,2	58,3	18,52	20,14	105	103	1,53
30	Krzanowice	60,5	51,9	21,16	21,23	108	111	1,86
31	Lędziny	60,2	51,0	14,28	17,17	103	101	9,34
32	Miasteczko Śl.	56,8	59,1	18,35	22,55	104	107	17,66
33	Pilica	71,8	58,2	21,54	25,67	110	100	18,99
34	Pszów	60,4	55,2	18,11	21,01	107	104	11,04
35	Radlin	56,8	57,9	16,61	20,75	108	106	13,96
36	Radzionków	53,6	56,8	16,80	22,63	106	106	15,92
37	Rydułtowy	55,4	57,4	17,68	22,53	108	107	15,53
38	Sośnicowice	54,7	50,2	17,93	21,59	125	129	6,28
39	Wojkowice	59,4	56,3	21,20	24,60	111	110	4,03
40	Bodzentyn	64,2	54,1	19,66	21,94	108	104	4,10
41	Koprzywnica	72,8	58,4	20,00	22,52	105	105	5,48
42	Kunów	64,4	59,4	18,38	23,89	103	99	13,65
43	Małogoszcz	45,3	53,8	10,01	20,82	103	105	12,37

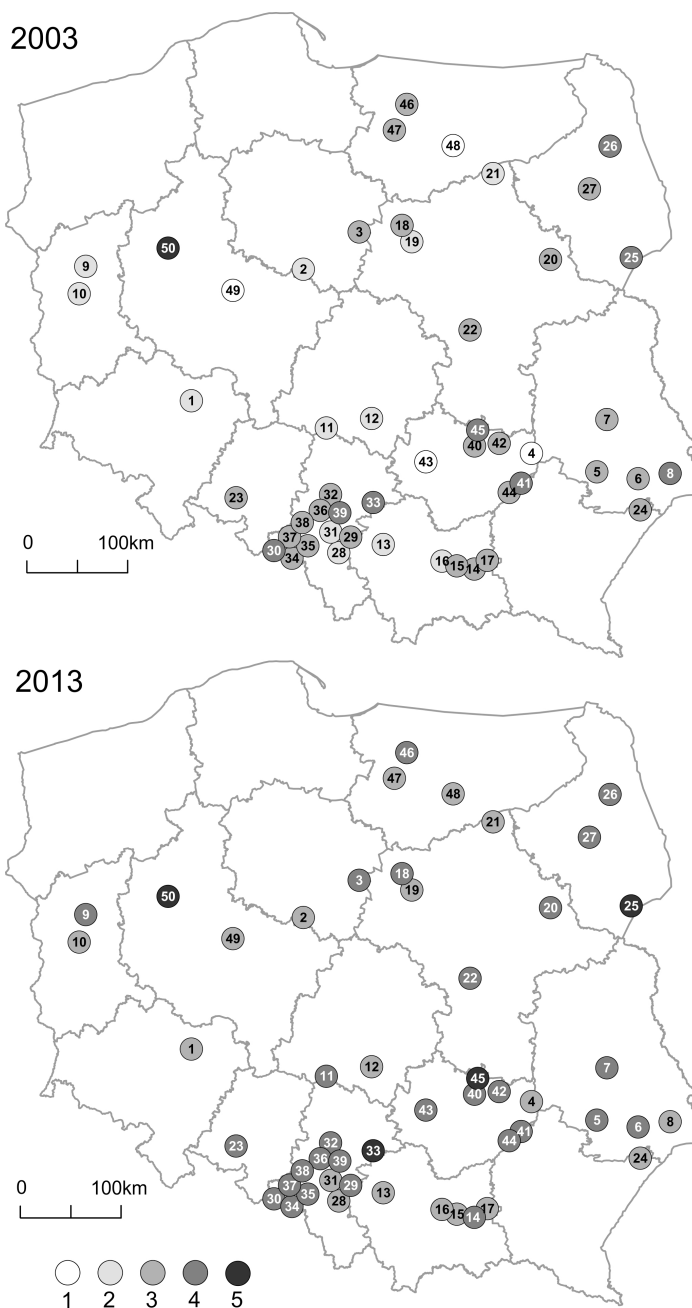
Lp.	Miasto	Obciążenie demograficzne [%]		Wsp. starości demograficznej [%]		Wsp. feminizacji		W _{SD} 2003-2013
		2003	2013	2003	2013	2003	2013	
44	Osiek	67,8	58,8	18,89	21,06	97	104	4,77
45	Wąchock	67,2	58,5	23,44	25,38	104	105	3,22
46	Miłakowo	64,9	56,0	16,06	21,07	104	105	8,05
47	Miłomłyn	59,8	55,2	15,00	18,88	106	103	2,26
48	Pasym	51,8	52,2	11,86	18,69	105	103	12,14
49	Nekla	52,9	52,5	11,22	16,27	100	102	4,36
50	Obrzycko	53,5	52,1	28,70	32,68	103	107	8,84

Objaśnienia: WSD – wskaźnik starzenia się demograficznego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Kontynuując analizę zagadnienia starzenia się społeczeństwa miast restytuowanych porównano współczynnik starości demograficznej – rozumiany jako procentowy udział osób starszych (powyżej 60 roku życia) w ogólnej liczbie ludności, wyznaczony dla 2003 r. i 2013 r. (tab. 2). W 2003 r. analizowane miasta przyjmowały wartości tego współczynnika z zakresu 10,01%–28,70%, średnio 16,95%. Zgodnie z jego interpretacją przedstawioną przy omawianiu metod badawczych, połowa badanych miast znalazła się w zaawansowanym stanie starości demograficznej, 24% z nich była w początkowym stadium tego zjawiska, a 8% znajdowała się na przedpolu starości. Z kolei pozostałe miejscowości prezentowały wysoki (16%) i anormalnie wysoki (2%) stan starości demograficznej (ryc. 4). W 2013 r. sytuacja przedstawiała się jeszcze mniej korzystnie, średnia wartość współczynnika wyniosła już 20,83%, a jego rozpiętość: od 15,02% aż do 32,68%. Ponadto w 2013 r. miasta ujawniały zdecydowanie mniejsze zróżnicowanie jeśli chodzi o reprezentowane kategorie: 56% miast wykazywało wysoki stan starości demograficznej, 36% – zaawansowany stan tego zjawiska, a pozostałe 8% anormalnie wysoki stan starości demograficznej (ryc. 4). Należy zauważyć, że wartość współczynnika nie wzrasta tak samo szybko we wszystkich miastach. Potwierdza to też wskaźnik starzenia się demograficznego, który pokazuje dynamikę zmian udziału osób starszych populacji. Analiza tego wskaźnika dla miast restytuowanych w Polsce (tab. 3, ryc. 5) pozwala zauważyć, że najszybciej postępuje starzenie Działoszyna, Alwerni oraz Pilicy. Najwolniej zaś dążą do starości Imielin, Korfantów i Krzanowice.

Ostatnim z analizowanych aspektów był współczynnik feminizacji, świadczący o równowadze, bądź jej zachwianiu między udziałem kobiet i mężczyzn w społeczeństwie. W pewnym sensie jest on efektem deformacji struktur wieku. W 2003 r. współczynnik ten wahał się między wartością 97 a 125, przyjmując średnio 105,8. Ponad połowa miast (52%) osiągnęła wynik poniżej średniej, zaś pozostałe 48% miast przekroczyło tą granicę. Z kolei w 2013 r. współczynnik feminizacji przyjmował wartości między 98 a 129, jednakże praktycznie zmianie nie uległa średnia, która wyniosła 105,5 (tab. 3).

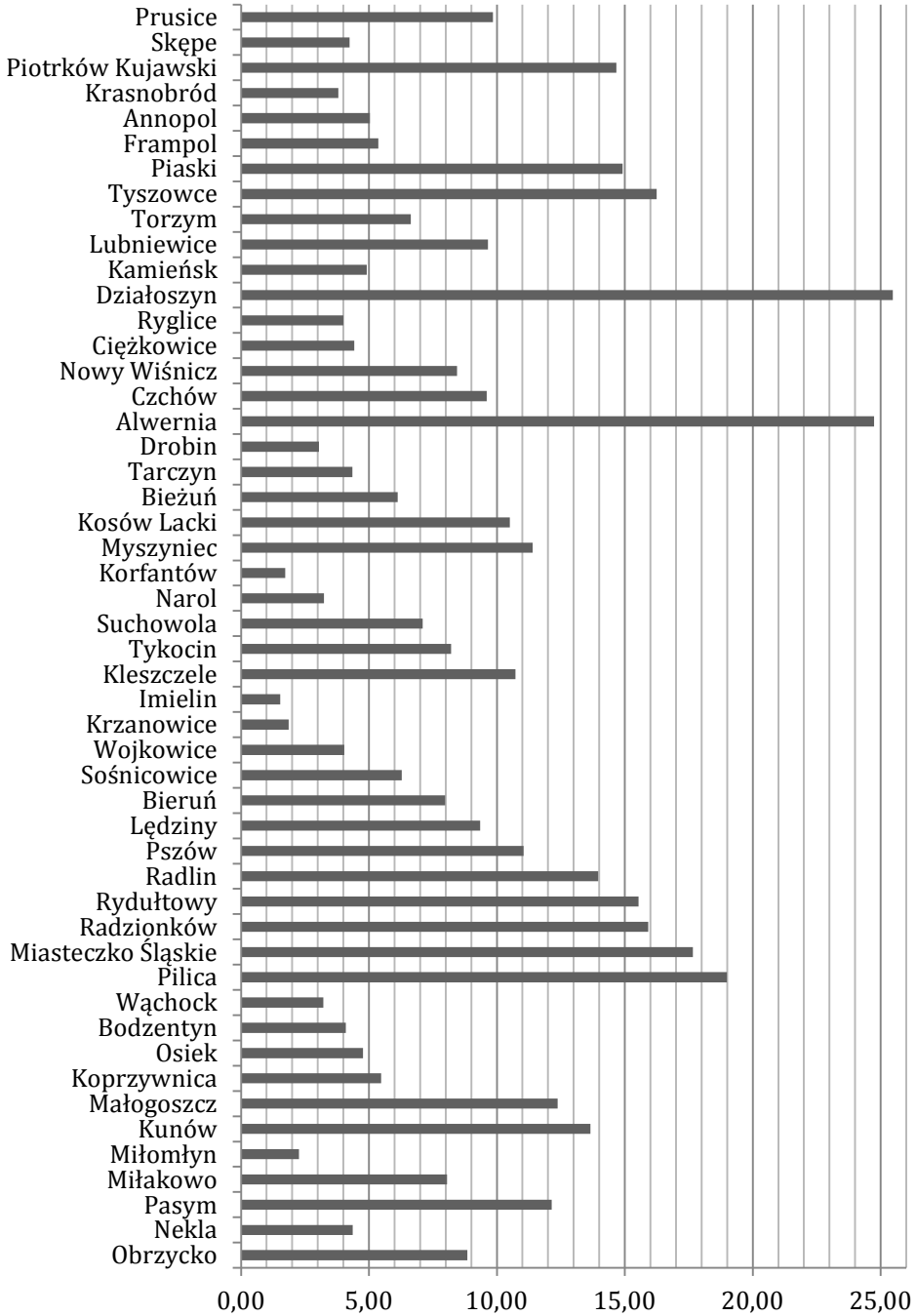

Ryc. 4. Miasta restytuowane wg współczynnika starości demograficznej w 2003 r. i 2013 r.

Oznaczenia w legendzie:

- 1 - przedpole starości; 2 - początkowy stan starości; 3 - zaawansowany stan starości;
- 4 - wysoki stan starości; 5 - anormalnie wysoki stan starości.

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 5. Wzrost wartości wskaźnika starzenia się demograficznego miast restytuowanych w latach 2003–2013

Źródło opracowanie własne.

Miasta restytuowane – pomiędzy ubytkiem a przyrostem liczby ludności

Restytucja statusu miejskiego nie zawsze, jak już wspomniano, tożsama jest pozytywnym trendem demograficznym. To istotny problem, który ma także wymiar praktyczny w polityce regionalnej i lokalnej. W latach 2003–2013 ubytek ludności miał miejsce bowiem w aż 36% miast restytuowanych. Omawiane zjawisko jeszcze bardziej niekorzystnie wygląda jeśli wziąć pod uwagę okres po 2010 r., w którym to spadek liczby mieszkańców zanotowało aż 68% miast restytuowanych. Ponadto negatywną sytuację demograficzną tych miast potwierdza analiza składowych ruchów rzeczywistego, z której jasno wynika, iż w latach 2003–2013 ubytek rzeczywisty zanotowało 76%, z czego 52% podlega permanentnemu wyludnianiu się.

Przekłada się to także na negatywne tendencje w strukturze wieku i płci, a mianowicie zaobserwowano systematyczne starzenie się społeczeństwa (we wszystkich badanych miastach wskaźnik starzenia się demograficznego był dodatni), nierzadko posiadającego zachwianą strukturę płci. Zjawiska te wiążą się z nowymi trendami ludnościowymi prowadzącymi do deformowania się struktur wieku. Ponadto problemy te wykazują wyraźne zróżnicowanie przestrzenne, co prawda na tle Polski doszło do zatarcia się wyraźnych różnic między zachodem i wschodem, lecz zauważalne jest wewnątrzregionalne (w ramach województw) zróżnicowanie demograficzne.

Problem wyludniania się miast dotyczy w największym stopniu miast restytuowanych położonych w województwach tzw. ściany wschodniej, zwłaszcza świętokrzyskiego i lubelskiego. Największy ubytek ludności w latach 2003–2013 zanotowały miasta zlokalizowane wśród obszarów rolniczych. Potwierdzają to prace poświęconych tym terenom (Dams-Lepiarz 2003, Kurek 2008, Celińska-Janowicz i in. 2010), gdzie depopulacją cechują się małe miasta położone na obszarach rolniczych. Jednakże problemowa sytuacja wystąpiła przede wszystkim w województwie świętokrzyskim, gdzie systematycznie wyludniają się wszystkie miasta restytuowane. Ponadto, jak wskazuje M. Mularczyk (2005) ubytek ludności trwa nieprzerwanie od 1994 r., zaś w najmniejszym stopniu dotyczy on małych miast o dogodnym położeniu komunikacyjnym m.in. Osiek czy Kunów.

Problem spowolnienia dynamiki ludności, a także depopulacji miasta restytuowanych oddziałuje na kształtowanie się zdeformowanych struktur wieku i płci. Ta niekorzystna sytuacja występuje zwłaszcza w obszarach najsilniej zurbanizowanych (Długosz 2002). Jak podają Z. Długosz i in. (2011) obecnie jest to jeden z poważniejszych problemów dotyczący miast, również tych najmniejszych, zlokalizowanych przede wszystkim w województwie dolnośląskim, opolskim, świętokrzyskim i śląskim oraz wzdłuż tzw. ściany wschodniej (Kurek 2008; Celińska-Janowicz i in. 2010). Przeprowadzona analiza zmian demograficznych miast restytuowanych potwierdza powyższe wyniki innych

badaczy w odniesieniu do zbioru miast małych. Największym udziałem osób starszych – powyżej 60 roku życia, charakteryzowały się ośrodki miejskie obszarów silnie zurbanizowanych, bądź związanych z funkcją przemysłową. Najmniej korzystne wskaźniki posiadają miasta województwa śląskiego. Praktycznie wraz z początkiem nowego stulecia liczba ludności miast stale maleje, doszło do regresu demograficznego, co stało się charakterystycznym zjawiskiem tego regionu (Kantor-Pietraga, Krzysztofik 2009; Runge 2010). Ponadto ośrodki te cechują się zachwianą strukturą wieku – poza Łędzinami i Bieruniem, społeczeństwo miast restytuowanych tego województwa (83%) cechuje się wysokim wskaźnikiem starości demograficznej. Wynika to z nieatrakcyjności miast województwa jako potencjalnych miejsc zamieszkania Drobek 2002; Zuzńska-Żyśko 2006).

Pozytywne skutki zmian ludnościowych dotyczą relatywnie niewielkiej grupy miast restytuowanych z reguły cechujących się dogodnym położeniem komunikacyjnym czy krajobrazowym. Jednakże największym napływem ludności cechują się małe miasta zlokalizowane w strefach oddziaływania dużych miast oraz aglomeracji, zwłaszcza aglomeracji krakowskiej, poznańskiej, warszawskiej i gdańskiej (Kwiatek-Sołtys 2006; Heffner 2008; Zborowski 2014). Ma to związek z odwróceniem trendów migracyjnych i rozwojem procesu suburbanizacji, kosztem dezurbanizacji dużych miast. Spośród miast restytuowanych w okresie 10 lat permanentnie zaludnia się Nekla (z przyrostem mieszkańców o 14,81%) zlokalizowana w strefie oddziaływania aglomeracji poznańskiej. Miasto to od końca lat 90. XX w. zyskuje głównie na powiązaniach i dobrym skomunikowaniu z Poznaniem (Męczyński i in. 2010). Interesującym przykładem miasta odbiegającego od ogólnych tendencji, które można uogólnić stwierdzeniem, że depopulacja postępuje za peryferyzacją jest z kolei Narol. Zlokalizowany jest on peryferyjnie (przy granicy z Ukrainą) na obszarze zdominowanym funkcjami rolniczymi, a pomimo to następuje jego permanentne zaludnianie.

Wnioski

Zaobserwowane w XXI w. zjawiska ludnościowe, przede wszystkim odwrócenia trendu migracji oraz spadku reprodukcji ludności, pozwalają wysunąć wniosek, iż restytucja praw nie musi oznaczać pozytywnej ścieżki przemian demograficznych. Przegląd tendencji jakim podlegają miasta restytuowane w ostatnich latach wskazuje na ich generalnie pogłębiający się regres demograficzny. Przejawia się on zarówno w postaci ubytku rzeczywistego mieszkańców, jak i zachwianiem struktur wieku i płci. Do ważniejszych uwarunkowań wpływających na powyższe niekorzystne tendencje dotyczące miast restytuowanych, zaliczyć można: posiadanie funkcji przemysłowych, silne zur-

banizowanie jednostek miejskich, jak i regionu, lokalizacja wśród obszarów rolniczych czy peryferyjne położenie w systemie osadniczym.

Wymienione uwarunkowania powodujące depopulację miast będą coraz częściej prowadzić do zadawania bardziej ogólnych pytań o sens zabiegów dotyczących odzyskania praw miejskich, ale także o to czy restytucja statusu miejskiego może te trendy wyhamowywać. Zaprezentowane w niniejszym rozdziale fakty stanowią jedynie pewien punkt wyjścia do dalszych obserwacji i formułowania założeń przyszłych polityk lokalnych względem takich zjawisk jak depopulacja czy starzenie się społeczeństw. Jest to o tyle ważne, że jak pokazano w poprzednim podrozdziale zjawiska te mają dość wyraźną specyfikę regionalną i rozwiązania na poziomie krajowym mogą być nieprzydatne.

Ostatni problem, który pośrednio pojawia się w przeprowadzonych analizach, to kwestia istnienia kryterium demograficznego przy rozpatrywaniu wniosków o restytucję. Kryterium, które zresztą zwłaszcza po 2010 r. jest notorycznie ignorowane. Obserwowane zjawiska demograficzne i przemiany ludnościowe w obrębie miast restytuowanych wskazują raczej na potrzebę weryfikacji tego kryterium; na pewno względem oczekiwanego zaludnienia na poziomie 2 tys. osób.

Literatura

- Bański J., 2002, Typy ludnościowych obszarów problemowych, [w] Bański J., Rydz E. (red.), Społeczne problemy wsi, *Studia Obszarów Wiejskich*, 2, Warszawa, s. 41–52.
- Celińska-Janowicz D., Mischczuk A., Płoszaj A., Smętkowski M., 2010, Aktualne problemy demograficzne regionu Polski wschodniej, Raporty i analizy Euroreg, 5.
- Dams-Lepiarz M., 2003, Małe miasta w sieci osadniczej województwa lubelskiego w okresie transformacji ustrojowej w Polsce, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio B*, 58(7), s. 157–172.
- Długosz Z., Kurek S., Kwiatek-Sołtys A., 2011, Stan i perspektywy starzenia się ludności w Polsce i Europie, [w] Soja M., Zborowski A. (red.), Człowiek w przestrzeni zurbanizowanej, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 11–26.
- Długosz Z., 2006, Stan i perspektywy starzenia się ludności w Europie w latach 2004–2025, [w] Kowaleski J. T., Szukalski P. (red.), Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich, Uniwersytet Łódzki, Łódź, s. 420–423.
- Drobek W., 2002, Polskie nowe miasta (1977–2001), [w] Słodczyk J. (red.), Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 71–83.
- Haub C., Gribble J., 2011, The world at 7 billion, *Population Bulletin*, 66(2).
- Heffner K., 2008, Funkcjonowanie miast małych w systemie osadniczym Polski w perspektywie 2033 r., [w] Saganowski K., Zagrzejska-Fiedorowicz M., Żuber P.

- (red.), *Ekspertyzy do koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2008–2033*, T. I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, s. 281–333.
- Jelonek A., 2012, *Demografia miasta*, [w] Liszewski S. (red.), *Geografia urbanistyczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 107–140.
- Kantor-Pietraga I., 2014, *Systematyka procesu depopulacji miast na obszarze Polski od XIX do XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Kantor-Pietraga I., Krzysztofik R., 2009, *Rozwój demograficzny miast na obszarze województwa śląskiego od XII do XXI wieku*, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec.
- Kiatek-Sołtys A., 2006, *Migration attractiveness od small towns in the Małopolska province*, *Bulletin of Geography, Series Socio-Economic*, 5, s. 155–160.
- Kinsella K., Phillips D. R., 2005, *Global aging: The Challenge of Success*, *Population Bulletin*, 60(1), s. 3–42.
- Konecka-Szydłowska B., 2003, *Rozwój społeczno-gospodarczy Nowego Tomyśla w okresie transformacji systemowej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Kosiński L., Jelonek A., 1959, *Geografia zaludnienia i osadnictwa*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Kurek S., 2008, *Typologia starzenia się ludności Polski w ujęciu przestrzennym*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Kwiatek-Sołtys A., 2006, *Dynamika zaludnienia a zmiany w użytkowaniu przestrzeni małych miast w Polsce*, [w] Słodczyk J., Klimek R. (red.), *Przemiany przestrzeni miast i stref podmiejskich*, Wydaw. Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 223–229.
- Malikowski M., 1998, *Socjologiczne problemy miasta*, Wydawnictwo „Mana”, Rzeszów.
- Męczyński M., Konecka-Szydłowska B., Gadziński J., 2010, *Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego i klasyfikacja małych miast w Wielkopolsce*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Mularczyk M., 2005, *Przemiany społeczno-zawodowe w małych miastach woj. świętokrzyskiego w latach 1995–2004*, [w] Heffner K., Marszał T. (red.), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, *Biuletyn KPZK PAN*, 226, s. 94–103.
- Okólski M., Fihel A., 2002, *Bilans demograficzny Polski do roku 2033*, [w] *Ekspertyzy do koncepcji i przestrzennego zagospodarowania kraju 2008–2033*, T. IV, Warszawa, s. 239–290.
- Ponnappalli R., K. M., Ponnappalli, Subbiah A., 2013, *Explaining global patterns of population aging in 2012 by the demographic transition model*, *International Journal of Asian Social Science*, 3(2), s. 345–352.
- Runge A., 2010, *Procesy i struktury ludnościowe w województwie śląskim*, [w:] *Procesy i struktury demograficzno-społeczne na obszarze województwa śląskiego w latach 1988–2008*, *Urząd Statystyczny w Katowicach*, Katowice, s. 31–82.
- Runge A., 2013, *Rola miast średnich w kształtowaniu systemu osadniczego Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Runge A., Runge J., 2008, *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*, *Videograf Edukacja*, Katowice.
- Runge J., 2007, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii*, *wybrane narzędzia badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

- Skubiak B., 2011, Wykorzystanie metod statystycznych w analizach regionalnych – zarys teoretyczny, *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych Zarządzania*, 24, s. 133–152.
- Szymańczak J., 2012, Starzenie się polskiego społeczeństwa – wybrane aspekty demograficzne, *Studia Biura Analiz Sejmowych*, 2(30), s. 9–28.
- Szymańska D., Grzelak-Kostulska E., 2005, Małe miasta w Polsce – zmiany ludnościowe i funkcjonalne w drugiej połowie XX wieku, [w] Heffner K. (red.), *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice, s. 59–90.
- Wallis A., 1977, *Miasto i przestrzeń*, PWN, Warszawa.
- Wierzchosławski S. 1999, Demograficzne aspekty procesu starzenia się ludności Polski, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1, s. 19–56.
- Xie Y., 2000, Demography: Past, Present, and Future, *Journal of the American Statistical Association*, s. 670–673.
- Zborowski A., 2014, Przemiany demograficzne w małych i średnich miastach w Polsce w latach 1995–2010, [w] Korzeniak G. (red.), *Małe i średnie miasta w policentrycznym rozwoju Polski*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 27–52.
- Zuzańska-Żyśko E., 2006, *Małe miasta w okresie transformacji. Studium w regionie śląskim*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice.

Strony internetowe

http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks